

Vorming, het Vormingsinstituut en het Gezelschap voor Psychoanalyse en Psychotherapie

Veroniek Knockaert

Inleiding

Robert vroeg me enkele maanden geleden of ik zin had om hier vandaag op de plenaire vergadering van het *Gezelschap* te spreken over het *Vormingsinstituut*. Een uitnodiging tot spreken, meer nog een duidelijke aansporing tot een vrij spreken over wat er leeft, werkt en mogelijk niet werkt binnen het *Vormingsinstituut* dat ondertussen reeds een aantal jaren bestaat. Zonder veel nadenken heb ik Roberts uitnodiging aanvaard. Vrij snel werd me evenwel duidelijk dat ik weinig zin had om een af verhaal te vertellen over wat het *Vormingsinstituut* is of zou moeten zijn. Evenmin bekoorde me de idee om de weg in te slaan van een klassieke, theoretische uiteenzetting met wandelingen langs freudiaanse en lacaniaanse uitwerkingen van het vraagstuk van de vorming binnen het veld van de psychoanalyse. Niet dat dit laatste niet interessant is, dat is het wel en dat kan zeker op een ander tijdstip nog zijn plaats krijgen, maar voor vandaag lijkt het me interessanter aan te knopen bij iets dat ik ervaar als een wezenlijke dimensie van het *Vormingsinstituut*.

Wat me immers telkens opnieuw frappeert is de heel levendige en spontane manier waarop verschillende leden van het *Gezelschap*, en ondertussen ook enkele mensen daarbuiten, zich telkens opnieuw inschrijven om een stuk vorming binnen het vormingsinstituut op zich te nemen. Blijkbaar is er daar een ruimte die bij velen het verlangen aanspreekt en weet te engageren om iets van het weten gepuurd uit de eigen klinische ervaring te delen met en over te dragen aan anderen. Diezelfde levendigheid ervaarde ik het afgelopen jaar ook op de palaverdag van het *Gezelschap* en op de jaarlijkse bijeenkomst van de verantwoordelijken van de seminaries van het *Vormingsinstituut* in het begin van de zomer. Voorbij de betrokkenheid bij een eigen seminarie of vormingsinitiatief hoorde ik daar een aanzet tot een kritisch denken en spreken over de gerichtheid en de eigenheid van het *Vormingsinstituut* als geheel.

Het lijkt me belangrijk dat dit soort spreken een spoor kan nalaten, een spoor dat getuigt van een geschiedenis waar verschillende singuliere verlangens zich ankeren in een collectief, een spoor dat een grond kan vormen voor een steeds opnieuw vormgeven van het *Vormingsinstituut* in de toekomst. Daarom wil ik hier vandaag eerder dan een uiteenzetting een aanzet geven tot een discussie, een samen verder spreken en denken over vorming en het *Vormingsinstituut* en dit aan de hand van een drietal, relatief eenvoudige, vragen. 1. Welke effecten heeft de keuze om het *Vormingsinstituut* te conceptualiseren als een koppelteken tussen het *Gezelschap* en *Idesça*? 2. Tot wie richt het *Vormingsinstituut* zich en door wie wordt het zelf gevormd? 3. Welke inhoudelijke en methodologische invulling van de vorming binnen het *Vormingsinstituut* is er *a priori* mogelijk dan wel wenselijk?

1. Welke effecten heeft de keuze om het Vormingsinstituut te conceptualiseren als een koppelteken tussen het Gezelschap en Idesça?

In oorsprong werd het *Vormingsinstituut* opgevat als een constructie tussen het *Gezelschap* en *Idesça*, een koppelteken. Deze tussenpositie werd bedacht om het *Vormingsinstituut* de nodige onafhankelijkheid te verlenen zonder daarbij te miskennen dat het enkel levensvatbaar is door het subjectieve engagement van de leden van het *Gezelschap*. Het *Vormingsinstituut* neemt dus een tussenruimte in, de ruimte tussen een *Gezelschap* dat gericht is op de verbreiding en de fundering van de psychoanalyse en een andere vzw die zich toelegt op het organiseren van studiedagen en het publiceren van boeken en een tijdschrift.

De keuze voor deze ruimte opent onmiddellijk enkele vragen. Ik houd het voorlopig bij de volgende twee: Welke mogelijkheden tot vorming ontsluiten zich door deze keuze, en wat wordt erdoor onmogelijk gemaakt?; Welke implicaties heeft het *Vormingsinstituut* gedacht als koppelteken voor het *Gezelschap* enerzijds en voor *Idesça* anderzijds?

Laat me beginnen met een verdere precisering van de eerste vraag. De situering van het *Vormingsinstituut* aan de grens van het *Gezelschap* verwezenlijkt een bepaalde loskoppeling van de vorming die er gegeven wordt en het lidmaatschap van en de erkenningprocedures die binnen het *Gezelschap* bestaan, i.e. deze van psychoanalytisch therapeut en deze van lid van de werkgroep van analytici. Deze loskoppeling staat het *Vormingsinstituut* toe om een openheid te bewaren in de gerichtheid van zijn vormingsinitiatieven en dit op verschillende manieren.

Een inschrijving in het *Vormingsinstituut* vereist immers geen inschrijving in het *Gezelschap*. Een verlangen te weten over de psychoanalyse, het onbewuste of het subject en de vraag of het verlangen om deel uit te maken van een gezelschap, een collectief gericht op een specifieke behartiging van de psychoanalyse worden hierdoor erkend als verschillende subjectieve engagementen. Daarnaast is het einddoel van een parcours binnen het *Vormingsinstituut* niet gedefinieerd in termen van het verwerven van een professioneel statuut zoals deze van psychoanalytisch therapeut of het vormen van een analyticus. Het *Vormingsinstituut* kan met andere woorden niet opgevat worden als een instituut waar men therapeuten of analytici produceert, wat onvermijdelijk zijn gevolgen heeft voor de structuur en de inhoud van haar vorming.

Daartegenover staat dat het *Vormingsinstituut* als grensformatie van het *Gezelschap* zich wel degelijk articuleert als een ruimte, een Ander, een adres voor een subject met een verlangen om zich psychoanalytisch te vormen, om therapeutisch te kunnen werken, om een analytische positie te kunnen innemen ten aanzien van een ander. Waar het geheel van de vorminginitiatieven hun eenheid of identiteit dus niet kunnen vinden in het einddoel een therapeut of een analyticus te vormen, blijft het evenwel noodzakelijk dat de vorming die binnen het *Vormingsinstituut* georganiseerd wordt dragend kan zijn voor dit verlangen. En de vraag wordt dan welk soort vorming zowel inhoudelijk als formeel hiertoe het meest geëigend is.

Hiermee beland ik dan bij mijn tweede vraag van daarnet: Welke implicaties heeft het *Vormingsinstituut* gedacht als koppelteken voor het *Gezelschap* enerzijds en voor *Idesça*

anderzijds? In oorsprong werd gesteld dat de verschillende seminaries van het *Vormingsinstituut* moesten gedragen worden door minstens twee verantwoordelijken waaronder minstens één lid van de werkgroep van analytici, deze laatste valt de verantwoordelijkheid te beurt te getuigen over wat de particuliere ervaring van een kuur uitmaakt. Over deze keuze kan gediscussieerd worden, en dit was ook het geval tijdens de afgelopen bijeenkomst van de verantwoordelijken voor de seminaries. Voor mij blijkt uit deze keuze vooral hoe op zijn minst een deel van de verantwoordelijkheid voor de coherentie van de vorming binnen het *Vormingsinstituut* met een Freudo-lacaniaans referentiekader en de ermee samenhangende klinische en ethische positionering gekoppeld wordt aan het lidmaatschap van het *Gezelschap* en in het bijzonder aan de erkenning als lid van de werkgroep van analytici. In essentie plaatst dit het *Gezelschap*, en opnieuw in het bijzonder de werkgroep, dan ook voor de opdracht het eigen discours over wat wezenlijk is in de vorming van een analyticus of een psychoanalytisch therapeut te expliciteren en dit op dusdanige manier dat het dragend is en uitgedragen kan worden binnen het *Vormingsinstituut*. Ik denk dat dit een voorwaarde is opdat de openheid die ontstaat door de grenspositie van het *Vormingsinstituut* zich niet vertaalt in een stuurloze vrijblijvendheid. Een vraag die ik jullie vandaag dan ook wil voorleggen, is hoe we dit binnen het *Gezelschap* doen en welke richting we in de toekomst willen inslaan.

Wat de effecten betreft van de positionering van het *Vormingsinstituut* voor *Idesça* voel ik me wat in twijfel. De verhouding van het *Vormingsinstituut* en het *Gezelschap* lijkt me duidelijker dan deze met *Idesça*. Het is uiteraard wel zo dat aan zij die een volledige inschrijving nemen binnen het *Vormingsinstituut* voorgesteld wordt de studiedagen van *Idesça* te volgen. Op die manier bestaat er dus zeker een continuïteit tussen de vorming georganiseerd door het *Vormingsinstituut* en deze die zijn plaats vindt binnen het kader van de studiedagen. Anderzijds is het evenzeer zo dat zich doorheen de publicaties van *Idesça*, en dan denk ik zowel aan de boekenreeks als aan de *Rondzendbrief*, een spoor vormt van het discours en de geschiedenis van het *Gezelschap* en haar leden. Misschien functioneert *Idesça* op die manier wel als een soort getuige van hoe iemand zich vormt, of nog van hoe iemand in dialectiek met anderen zijn eigen verlangens binnen het veld van de psychoanalyse vormgeeft en opent ze zo de mogelijkheid voor anderen om zich in deze dialectiek in te schrijven.

2. Tot wie richt het *Vormingsinstituut* zich en door wie wordt het zelf gevormd?

Maar, wie zijn dat dan die anderen tot wie het *Vormingsinstituut* zich richt. Wie hopen we te bereiken met ons verhaal en waarom? Ik beland hier met andere woorden bij mijn tweede hoofdvraag: Tot wie richt het *Vormingsinstituut* zich en door wie wordt het zelf gevormd?

Het is van bij aanvang een duidelijke keuze geweest van het *Vormingsinstituut* om zich te scharen achter het standpunt van de lekenanalyse dit in tegenstelling tot de keuze die gemaakt werd op de Universiteit waar men de toegang tot een psychoanalytische vorming beperkt tot psychologen en artsen. Het *Vormingsinstituut* vraagt van zijn deelnemers geen specifieke vooropleiding. Het kiest er principieel voor open te staan voor eenieder die een verlangen

heeft zich psychoanalytisch te vormen en zich met dat verlangen wil engageren voor een spreken en een werken in dialectiek met anderen. Net zoals voor het einddoel van de vormingsinitiatieven van het *Vormingsinstituut* is dus ook hier sprake van een openheid, een diversiteit.

Deze openheid betekent een uitdaging waar het ons verplicht na te denken hoe we met het *Vormingsinstituut* een ruimte kunnen creëren die de singulariteit van elk subject en zijn verlangen zich psychoanalytisch te vormen, erkent en respecteert. Dit impliceert voor mij, maar we kunnen hierover uiteraard discussiëren, dat een uniformiserend programma uitgesloten is. Dit soort programma miskent immers radicaal datgene waarover het gaat.

Waar we geen specifieke vooropleiding verwachten van onze deelnemers veronderstellen we immers wel dat zij die zich inschrijven toch reeds op een of andere manier gevormd zijn of zich aan het vormen zijn. Er is daar bij hen reeds een spoor dat getuigt van een geschiedenis en dat richting geeft aan een verlangen. En het is dit spoor dat verder moet kunnen bewerkt worden, uitgepuurd worden in de ontmoeting met anderen, met het verlangen van anderen, met de geschiedenis van een collectief en ruimer met de geschiedenis van de psychoanalyse.

Het mag duidelijk zijn dat ook hier vrijblijvendheid geen plaats heeft, wel de veronderstelling dat het subject dat zich inschrijft in het *Vormingsinstituut* de verantwoordelijkheid kan opnemen voor zijn eigen vorming. Deze veronderstelling pleit ons niet vrij, integendeel ze betekent immers dat er geen geruststellende scheiding heerst tussen gevormden en vormelozen en dat we ons dus niet in slaap kunnen laten wiegen door de troost van een ultiem te verwerven, absoluut weten.

Voor het tweede luik van onze vraag kunnen we dus niet vertrekken van een wezenlijk verschil tussen de subjecten tot wie het *Vormingsinstituut* zich richt en de subjecten die de vorming binnen het *Vormingsinstituut* dragen. Beide vormen en bepalen zich essentieel in wisselwerking met elkaar. Dit neemt evenwel niet weg dat er daar verschillende posities zijn, verschillende temporaliteiten van vorming ook, die een explicitering verdienen.

In mijn inleiding stond ik reeds stil bij het onmiskenbaar gegeven dat verschillende leden van het *Gezelschap* zich elk jaar opnieuw spontaan en enthousiast inschrijven om een deel van de vorming binnen het *Vormingsinstituut* op zich nemen. Hoe komt dit eigenlijk? Wat in de organisatie van de vorming staat ons toe het verlangen aan te spreken en te engageren om een seminarie te geven, om het weten gepuurd uit de eigen klinische ervaring over te dragen aan anderen? Wat is het dat een geassumeerd verlangen zich psychoanalytisch te vormen op een gegeven ogenblik doet kantelen naar een verlangen om anderen te vormen, of anders geformuleerd naar een verlangen om een verdere vorming van anderen te ontsluiten? Welke logica van het zichzelf autoriseren en geautoriseerd worden door anderen kunnen we hier articuleren? Maar ook, welke subjectieve effecten heeft het geven van vorming op het eigen analytische parcours, het eigen klinisch werk, de singuliere verhouding die met heeft tot het eigen weten, of beter niet-weten, en het genot? Is er daar iets van een noodzakelijkheid?

Waar we bij de deelnemers van de seminaries een verlangen en een verantwoordelijkheid veronderstellen inzake hun eigen psychoanalytische vorming geldt dit denk ik nog sterker voor zij die een seminarie wensen te dragen. Het lijkt me dan ook belangrijk dat we ruimte

creëren om over deze vragen te denken en te spreken zodanig dat de initiële levendigheid en spontaneïteit van de engagementen binnen het *Vormingsinstituut* niet verzandt of doodbloedt.

3. *Welke inhoudelijke en methodologische invulling van de vorming binnen het Vormingsinstituut is er a priori mogelijk dan wel wenselijk?*

Hiermee beland ik tenslotte bij mijn derde en laatste vraag: 3. *Welke inhoudelijke en methodologische invulling van de vorming binnen het Vormingsinstituut is er a priori mogelijk dan wel wenselijk?* Een woord dat vaak valt wanneer er gesproken wordt over het *Vormingsinstituut* is het verlangen. Verlangen is evenwel geen synoniem van eender wat. Een verlangen vindt zijn beweeglijkheid en zijn leesbaarheid immers binnen een structuur, binnen een gearticuleerde geschiedenis.

Het is dus niet omdat we allemaal veel goesting en verlangen hebben om ons te engageren in het *Vormingsinstituut* dat we ons niet de vraag moeten stellen op welke manier ons verlangen zich inschrijft in een ruimere structuur en geschiedenis. Terecht werd er dan ook op de vorige Palaverdag van het *Gezelschap* de vraag gesteld naar de inhoudelijke invulling en organisatie van het *Vormingsinstituut*. De discussie die erop volgde verraste me enigszins. De vraag naar een mogelijke inhoudelijke bepaling van enkele wezenlijke assen van een analytische vorming leek immers bij verschillende mensen een zekere wrevel te wekken. Het spook van een universitair keurslijf doemde op. Hier spreekt waarschijnlijk iets van de geschiedenis van het *Gezelschap* en haar verhouding tot de universiteit mee. Het *Vormingsinstituut* neemt immers de plaats in van een vorming die initieel binnen een universitaire context werd georganiseerd en daar op impasses botste. Misschien is het dan ook wel de moeite waard om deze geschiedenis uit te klaren. Belangrijker voor vandaag lijkt me evenwel dat de vraag niet zozeer is of we een vorming moeten uitdenken die al dan niet geënt is op een universitair model, dan wel hoe we een vorming inhoudelijk en methodologisch kunnen uitdenken die recht doet aan de eigenheid en het object van de psychoanalyse.

Inhoudelijk is het zo dat bij de oprichting van het *Vormingsinstituut* enkele funderende assen werden voorop gesteld: 1) De studie van het oeuvre van oorspronkelijke auteurs binnen het veld van de psychoanalyse en van Freud en Lacan in het bijzonder; 2) De drie klinische structuren: neurose, psychose en perversie; 3) De gevalsstudies van Freud; 4) De ethiek van de psychoanalyse; 5) De controle. Doorheen de jaren is er naar mijn gevoel niet echt een verankering van deze assen gerealiseerd. Het programma dreigde eerder te verworden tot een losse verzameling van allerlei voorstellen en initiatieven. Vraag is dan ook hoe we in de toekomst meer van deze initiële vooropstelling kunnen realiseren zonder te vervallen in een lege formalistische vorming en zonder de voeling te verliezen met de actuele klinische vraagstukken.

Dit laatste vereist ook dat we stilstaan bij de manier waarop we een weten trachten over te dragen binnen het *Vormingsinstituut*. Hoe vertalen we iets van de levendigheid van ons onderwerp in de manier waarop we er een weten over systematiseren, een vorming over organiseren? Hoe hanteren we de overdracht binnen de context van een vorming? Spreken we

als lesgevers, goeroe's, volgelingen, academici, analysanten of analytici en waarom? Hoe verzorgen we de mogelijkheid dat een vorming een spoor kan nalaten? Bepalen we mee het parcours dat iemand doorheen de seminaries aflegt, of niet? Vele vragen dus, vragen waarvan het niet anders kan dan dat elkeen van jullie er iets over te zeggen heeft.